

ВАРТОСТІ УКРАЇНСЬКОЇ РОДИНИ В РЕПРЕЗЕНТАЦІЯХ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ

цінностями, що забезпечується близькістю права вибору людини, відповідальності і сфери громадської свідомості. Саме у процесі виховання відповідальності особистості вдосконалюються інші ціннісні орієнтири майбутніх педагогів за таких умов: надання студентській молоді свободи вибору при дотриманні наявних у суспільстві вимог, порядків, законів; спрямованості останніх на інтереси соціального прогресу; поєднання загальнолюдських і національних цінностей.

1. Волкогонов В., Паніна О., Малов О. *Ідеали сучасної молоді, яка навчається у вищих навчальних закладах* // *Вища освіта*. –

2002. – № 6. – С. 42 – 54.

2. *Концепції загальної середньої освіти (12-річна школа)* // *Педагогічна газета*. – 2002. – Січень. – № 1 (91). – С. 4 – 6.

3. *Національна доктрина розвитку освіти* // *Освіта України*. – 2002. – 23 квітня. – № 33. – 36 с.

4. Ніколаєнко С. *Про основні завдання вищого навчального закладу на 2005 – 2006 навчальний рік* // *Освіта України*. – 2005, 19 серпня. – № 61 – 62.

5. Петрів Іванна. *За душу дитини*. – Малін, 1949. – 40 с.

6. *Філософський енциклопедичний словник*. – К. : Абрис, 2002. – 742 с.

Надія Гапон, доктор філософських наук, доцент кафедри психології
Львівського національного університету
імені Івана Франка

ВАРТОСТІ УКРАЇНСЬКОЇ РОДИНИ В РЕПРЕЗЕНТАЦІЯХ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ

У статті аналізується вплив соціально-економічних процесів, глобалізації та міграції на вартості української сім'ї. З'ясовуються причини та наслідки аномічного стану сім'ї та шляхи його подолання. Розглядаються результати психологічного дослідження наративів студентської молоді, які відображають зміну уявлень про вартості української сім'ї минулого, теперішнього та майбутнього.

Постановка проблеми та аналіз останніх досліджень і публікацій. Упродовж усього XX ст. відбувалися складні, часто руйнівні суспільно-політичні процеси, які обумовлювали зміни вартостей української родини. Початок XXI ст. охарактеризувався посиленням впливу процесів глобалізації та міграції, які помітно трансформують вартості сім'ї. Науковці О. Ліповська [1], Н. Лавриненко [2], Н. Хазратова [3] у своїх працях зауважують, що глобалізаційні технології презентують нову систему вартостей, яка впливає на традиційні, духовно-моральні засади родини. Збільшується час та енергія, яка затрачається на використання нових інформаційних та телекомунікаційних технологій, натомість ущільнюється сфера емоційного, духовного спілкування між членами родини. Все частіше дослідники (психологи, психотерапевти) зустрічаються у своїй практиці з проблемою інтернет-залежності у дорослих та молоді, що обмежує сферу їх родинного спілкування і взаємодії. З'явилося сфера віртуальних знайомств, ба більше, віртуальних церков, у яких можна одружитися чи висповідатися.

Послаблення автентичних родинних стосунків через міграцію породжує функціональне існування молоді людини, що своєю чергою продукує соціальну відчуженість та самотність.

Мета статті – висвітлити вплив соціально-економічних процесів, глобалізації та міграції на вартості української родини. Проаналізувати результати психологічного дослідження наративів студентської молоді. Сучасними українськими дослідниками вивчаються розрізнені аспекти впливу глобалізації та міграції на цінності родини. Виникає необхідність більш цілісно проаналізувати причини та наслідки аномічного стану української родини, а також концептуально окреслити шляхи його подолання. Це обумовило актуальність обраної нами теми. Метою розвідки є аналіз впливу глобалізаційно-міграційних процесів на вартості української родини. Об'єктом дослідження – вартості української родини. Предметом – зміни вартостей сім'ї у репрезентаціях студентської молоді.

Виклад основного матеріалу. Впродовж століть історію культурної самосвідомості народу викристалізовувалися засадничі вартості

ВАРТОСТІ УКРАЇНСЬКОЇ РОДИНИ В РЕПРЕЗЕНТАЦІЯХ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ

української родини: духовність, злагода, добробут, батьківство-материнство, патріотизм. Історичний екскурс у першу половину, середину ХХ ст. засвідчує існування суспільно-політичних причин захитання вартостей родини: руйнування її духовних, релігійних засад більшовицьким режимом; ліквідація економічної основи сім'ї – приватної власності; знищення родини голодомором, масові розстріли “класових ворогів”, відтак зростання безпритульності дітей та державної “конверсації виховання”. У другій половині ХХ ст. продовжилася деформація засадничих вартостей української родини: насаджування атеїзму, підміна національних традицій сім'ї сурогатами “радянської обрядовості”. Була штучно створена міграція молоді – формування психології “перекотиполя”. Посилювалася пролетаризація родини: урбанізовані родини повністю узялися до держави. Погіршувалося здоров'я родини через екологічні катастрофи тощо.

Специфіка побудови Української держави з 90-х рр. ХХ ст. викликала аномію суспільної системи, що поглиблювалася процесами глобалізації та міграції. “Глобалізація” означає системні зміни, процеси, які відбуваються в економіці, політиці, культурі національних спільнот сучасного світу. Ці процеси трансформують старий порядок і прагнуть створити новий світоустрій. Універсальною цінністю стає “ринок”, який відтворюється у його найбільш жорсткій моделі, при якому гуманістичні вартості займають в ієрархії нижче місце, ніж гроші, матеріальні блага.

Коротко охарактеризуємо такі засадничі вартості української родини, як духовність, злагода, добробут, батьківство-материнство, патріотизм. *Духовність* передбачає: духовне самовизначення родини, шанування етнокультурного спадку власного роду, віри, традицій, мови народу, його історичної долі серед інших народів; *любов* як поєднання та реалізація усіх типів любові – від біологічної до жертвовно-духовної. *Злагода* є самоподоланням егоїзму індивідуальної людини та передумовою стабільності сім'ї. Це здатність управляти своїми бажаннями, поступатися часткою своїх бажань задля родини; виконання обов'язків догляду за дітьми, родичами; турбота про спільні засоби життєдіяльності; створення позитивної родинної атмосфери, яка є запорукою духовно-душевного здоров'я її членів. Вартості *добробуту* передбачають справедливість у побутових та майнових відносинах; гідні матеріальні умови життя родини. Вартості *батьківства та*

материнства забезпечують природовідповідний розподіл ролей між чоловіком та дружиною у вихованні дітей; виховання великої та дружної сім'ї на засадах любові, релігії, народних традицій; прищеплення дітям поваги до батьків, старших, працелюбності тощо. *Патріотизм* опертий на почутті гордості за свою мову, культуру, любові до рідної землі; формування характеру на засадах громадянських чеснот.

Трансформація вартостей сім'ї під впливом соціально-економічного чинника. Він задіяв внутрішньодержавну та зовнішню соціальну мобільність людини, що мала на меті матеріальне забезпечення родини. На прикладі процесів, які відбуваються у країнах Східної Європи (так званий регіон перехідного періоду) соціальні психологи, культурологи відстежують поступове заміщення раніше утверджуваних та декларованих (радянських, комуністичних) вартостей і принципів соціального співжиття новими принципами [5, 322]. На місце декларованих принципів співпраці та підтримки приходять ліберальний індивідуалізм та конкурентність. Найгірше те, що у суспільній свідомості боротьба за економічний статус замінює значущість співчуття та турботи, диктат сили витісняє потребу в неієрархічних способах розв'язання проблем, роз'єднаність людей приходять на зміну родовим, сімейним, етнічним зв'язкам та ідентифікаціям [6, 225].

Соціально-психологічний стан родини. Наприкінці ХХ ст. процеси глобалізації та специфіка побудови держави перехідного типу увиразнили існуючий *аномічний* стан сім'ї, усієї суспільної системи. Аномія (від грецької – беззаконня) – стан суспільства, що характеризується розпадом системи традиційних цінностей і норм, дезорієнтацією суспільства й особи. В умовах аномії у суспільстві не продукуються морально-етичні стандарти [4, 97].

Специфіка внутрішньої мотивації родини до міграції. Аномічні ознаки соціальної мобільності родини відстежуються на рівні мотивації до праці членів родини. Ще 5–8 років тому головним чинником бідності родин в Україні було безробіття. Сьогодні низькі заробітки не дозволяють родинам перетнути межу бідності. Усе це штовхає батьків та матерів на пошук роботи за межами України. Крім цього, гонитва за високими доходами стала самоціллю та причиною продовження міграційного становища членів родини (батька чи матері). Деформоване розуміння багатьма трудовими мігрантами цінностей сім'ї, кар'єри, здоров'я посилювалося специфікою державної політики.

ВАРТОСТІ УКРАЇНСЬКОЇ РОДИНИ В РЕПРЕЗЕНТАЦІЯХ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ

Практичне дослідження особливостей репрезентації вартостей сім'ї студентською молоддю.

Репрезентації молоді виявлялися за допомогою аналізу їх наративів про родину. Досліджуваними були студенти 2 – 3 курсів факультету міжнародних відносин та філософського факультету (всього 102 особи) Львівського національного університету ім. І. Франка. Об'єкт дослідження: наративи студентів. Наративна тема: “Українська сім'я: вчора, сьогодні, завтра”. Наратив (рефлексивне письмо) – це якісний метод дослідження в гуманітарних та соціальних науках. У психології використовується у дослідженні соціальних, когнітивних та перцептивних процесів. Як соціальний конструкт слугує збереженню і створенню колективного знання. Студентські наративи аналізувалися за схемою, запропонованою В. Лабовим, Д. Валецьким, Ц. Барклей та попередньо апробованою автором статті [7].

Спочатку було з'ясовано домінуючий у монастрій молоді стосовно запропонованої теми. Початок розповіді конотував з минулим родини, середина – з теперішнім її станом, кінець розповіді – з майбутнім. Відтак кількісно за формою умонастрою наративи були: 50% **прогресивні** (оповідь розпочинається з негативної емоційної оцінки подій і завершується позитивною); 42% **регресивні** (оповідь починається з позитивної емоційної оцінки і завершується негативною) та 8% **стабільні** наративи (оповідь розпочинається або з позитивної емоційної оцінки або з негативної і не змінюється впродовж розповіді). Це означає, що більшість студентської молоді розуміє сім'ю як неперехідну вартість та оптимістично дивиться на її розвиток. Доволі численна кількість досліджуваних свідомі загрози, які несуть процеси міграції для засадничих вартостей родини.

Надалі інформація, наявна у наративах, аналізувалася структурно. Були виокремлені герої *початку* наративу, це – батько (31%), мати (37%), діти (13%), а також не було жодних героїв родини (19%), тут родина описувалася у знеособлених категоріях (рис.1). Минуле родини пов'язувалося з вартостями материнства-батьківства, з міцністю духовних зв'язків, цінностями поваги, послуху за відсутності добробуту. Більшість наративів (84%) відображає позитивне ставлення до героїв.

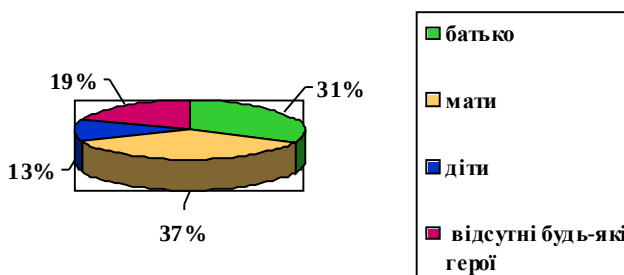

Рис. 1. Герої початку наративу

Героями *середини* наративу були – жінка (30%), матір (35%), діти (25%), а також не було жодних суб'єктів (героїв) родини (10%). Прикметним є те, що батько в наративах про сьогоднішній стан родини не згадується (рис.2). Автори розмірковують про конфлікт жіночих ролей. Теперішнє родини пов'язується з вартостями материнства, дитинства, турботою про добробут. Більшість наративів (75%) відображає амбівалентне ставлення до героїв.

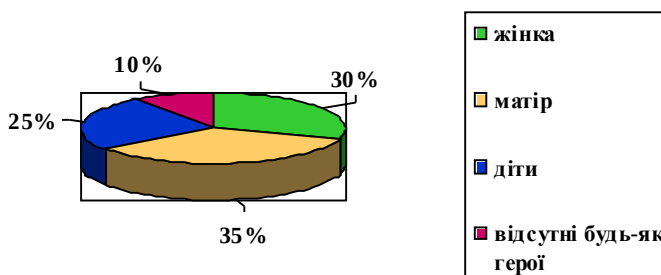

Рис. 2. Герої середини наративу

Домінуючими героями *кінця* наративу (рис.3) є діти (30%), батьки (10%), а також відсутні будь-які герої (60%), зокрема родина характеризується у соціально-вартісних категоріях.

Більшість наративів (85%) про майбутнє

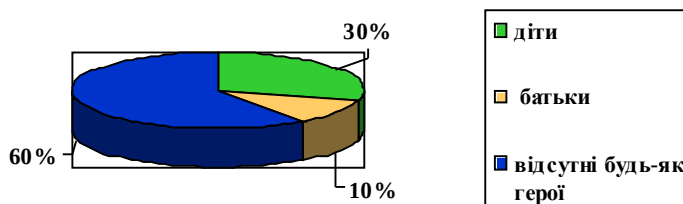

Рис. 3. Герої кінця наративу

родини відображає позитивне ставлення до героїв. Наприклад: “...цінності сім'ї невмирущі”, “... родина буде великою, де пануватимуть любов та затишок”. Автори розмірковують про незвідність духовних засад родини.

Узагальнимо основні положення студентських наративів на тему “Українська сім'я: вчора, сьогодні, завтра”. По-перше, українська родина

